

Станіслав Степенькін (Корсунь-Шевченківський),
завідувач історичного музею Корсунь-Шевченківського
державного історико-культурного заповідника,
кандидат історичних наук

Військово-політична діяльність козаків деяких куренів Нової Січі

Історія Нової Запорозької Січі є одним із найбільш досліджених періодів в історії українського козацтва. Однак і тут можуть бути маловивчені питання. Одним із таких питань є дослідження військово-політичної діяльності козаків з окремо взятих куренів. Тому метою даної статті є аналіз такої діяльності на прикладі козаків Корсунського, Вищестеблівського і Нищестеблівського куренів Нової Січі.

Перш за все, варто звернути увагу на головну діяльність козаків вищезначених куренів – на боротьбу із татарськими набігами. Так, козак Корсунського куреня Василь Швидкий не раз перебував у кампаніях проти кримських татар. 1735 р. він під команду кошового отамана Івана Малашевича брав участь в поході до урочища Білозерце. У 1736 р. Швидкий був учасником Кримського походу, який очолював російський генерал-аншеф Михайл Леонтєв. 1738 р. під керівництвом кошового отамана Івана Білика він брав участь в погоні за татарською ордою, що пограбувала Лівобережну Україну. У 1739 р. В. Швидкий був у ще одному Кримському поході. Під час його проведення він у складі загону полковника Онисима Білого захопив "язика" в Кизикермені. 1747 р. Швидкий їздив на чолі посольства до Криму. Як зазначено в атестаті В. Швидкого, він "воював проти неприятелів, не жаліючи життя свого хоробро, не крився, без страху себе показував" [2, 500].

У наказі Коша до полковника Бугогардівської паланки Тихона Слинька від 27 січня 1749 р. повідомлялося, що 14 січня цього ж року ногайські татари над річкою Громоклією поранили козака Корсунського куреня Лебединця (ім'я не відоме) в чотирьох місцях [2, 312].

Козаки Корсунського, Вищестеблівського та Нищестеблівського куренів брали активну участь у гайдамацькому русі на Правобережній Україні. Адже Січ була рушійною силою національно-визвольної боротьби українського народу. Так, у 1738 р. поляки стратили за гайдамацтво козаків Корсунського куреня Корнія Усика, Василя Нижченка, Івана Головка, Степана Чорного та Нищестеблівського – Леська Прочухана. У 1740 р. за такий же проступок поляки стратили з Корсунського куреня козаків Романа Сагачку та Василя Солодкого [2, 274, 276].

У 1748 р. козак Стеблівського (невідомо якого) куреня Федір Колесник брав участь у нападі на майно пана Богуша на Правобережжі. У цьому ж році козак Сурпей, знову невідомо із якого Стеблівського куреня, брав участь у набігу під Торговицю. У 1749 р. Похіл, козак одного із Стеблівських куренів, був арештований Кошом для слідства у справі нападів на польських підданих. За такий же проступок уманський полковник Гординський на річці Корабельній полонив Стефана Козла, козака Корсунського куреня [2, 327 – 329, 361].

У 1757 р. в ордері бригадира фортеці Святої Єлизавети (сучасний Кіровоград) коменданта А.І. Глебова розповідалося про допит гайдамаки Герасима Котляра. Той повідомляв, що він приєднався до гайдамацького загону Івана Шульги на о.

Мігійському річки Південний Буг у землях Войска Запорозького. До цього загону входило 75 січовиків, у тому числі козаки Корсунського куреня Федір Вовк та Сукор (ім'я невідоме). Пізніше він приєднався до загону з 65 гайдамаків отамана Федора Швидкого. До цього загону входив також козак Корсунського куреня Бандурко. Загін рушив на Немирів і розорив його околиці [5, 295, 300]. У 1762 р. на допиті гайдамака Тимофій Кучер зазначав, що він приїхав у балку Орлову біля слободи Кам'янка. Там він зустрів "гайдамак-запор. козаків: Стеблівського (не вказано якого із Стеблівських куренів. – С.С.) Микиту Лисого" та ще двох. Вони йому дали "двоє коней з сідлами і рушницями" [1, 367].

Під час Коліївщини 1768 р. на Правобережжі вища адміністрація Січі прагнула добитися безумовного послуху січовиків. Адже багато хто із них також брав участь у цьому виступі. З цією метою вона вимагала від козаків своєрідної присяги, текст якої був підписаний на Січі в червні 1768 р. представниками усіх куренів, в тому числі Корсунського, Вищестеблівського та Нищестеблівського [3, 397].

Ще одним джерелом напруги Войска Запорозького були численні конфлікти Коша з навколишніми слободами. Так, Корсунський курінь був причетний до такого конфлікту Войска із слободою Пушкарівка. Слободяни намагалися без дозволу Коша користуватися запорозькими угіддями, а запорожці у відповідь робили різні кривди. Стосунки між ними були дуже напруженими. У 1763 р. корсунський курінний отаман Мусій Скапа заарештував двох жителів Пушкарівки в себе на зимівнику. Однак після тривалої тяганини вони були відпущені [4].

Козаки вищезазначених куренів брали участь у роботі Законодавчих Комісій при імператорі. Одна з них відбувалася у 1767 р. Це була восьма така комісія і запорожці повинні були також направити до неї своїх депутатів із законодавчими ініціативами. Вибори депутатів відбулися 18 липня 1767 р. у Куцівському курені. Серед обраних були і представники Корсунського, Вищестеблівського та Нищестеблівського куренів. Від Корсунського було обрано курінного отамана Мусія Скапу та козаків Омелька Шпака, Матвія Левківа, Омелька Бойка, Петра Остроуха. Від Вищестеблівського – курінного отамана Сидора Кабро та козаків Савку Шуствала, Остапа Чорновусого, Івана Дядьківця, Василя Крамара. Від Нищестеблівського було обрано курінного отамана Кліма Великого та козаків Данила Литвина, Івана Білого, Олексу Чуба, Грицька Земляного [6, 49, 51]. Запорозькі депутати повезли до Санкт-Петербурга наказ добитися підтвердження особливих прав Січі.

Варто відмітити, що ці та інші депутати були останніми представниками Войска Запорозького у Законодавчих Комісіях. Вони побачили, що Комісія не налаштована прийняти прохання запорозьких посланців і покинули її задовго до завершення її роботи. 29 грудня Комісія була розпущена.

Отже, козаки Корсунського, Вищестеблівського та Нищестеблівського куренів брали активну участь у війнах із татарами та гайдамацьких виступах. Також вони включалися до різних депутацій Войска Запорозького.

Список літератури

1. Андреевский А.А. Материалы для истории южнорусского края в XVIII стол. (1715 – 1774). – Одеса, 1886.

2. Архів Коша Нової Запорозької Січі. – К., 1998. – Т. 1.
3. Голобуцький В.О. Запорізька Січ в останні часи свого існування (1734 – 1775 рр.). – Дніпропетровськ, 2004.
4. По жалобе жителей слободки Пушкаровка о захвате запорожских разных куреней козаками их земель, грабеж сена и проч. и притом нанесении побоев // ЦДДАУ. – Ф. 229. – Оп.1. – Спр. 205.
5. Скальковский О. Несколько документов к истории гайдамаччины // Киевская старина – 1885. – Т. 13. – № 10.
6. Флоровський А.В. Депутаты Войска Запорожского в Законодательной Комисии. 1767 г. – Одеса, 1912.

Володимир Ратанчук (Дніпропетровськ), кращезнавець,
науковий співробітник
ГО Інститут суспільних досліджень

Козацькі зимівники II пол. XVIII ст. території Середнього Присамар'я (за писемними та картографічними матеріалами)

Землі Присамар'я завдяки своїм родючим чорноземам, великій кількості звірини в лісах та риби в річках і озерах з давніх-давен приваблювали землеробів та промисловиків. Незважаючи на загрозу постійних татарських набігів, у XVII і особливо XVIII ст. на землях Присамар'я, що в період Нової Січі входили до складу Самарської паланки, з'являється багато козацьких зимівників. Осівши тут на постійне проживання, зимівчани починали вести своє господарство – займалися рільництвом, засіваючи розорані степи, вирощували худобу, розводили бджіл, рибалили. Самарська паланка, нарівні з Протовчанською паланкою, була однією з найбільш заселених паланок Вольностей, в якій були містечка, села, хутори, зимівники. Велика кількість зимівників на Самарі показана, зокрема, на "Достоверной Ландкарте меж рек Днепра и Донца на расстояниях от устья Самары до Изюма и Луганской станицы сочиненной 1750 году в мае месяце".

У 1770-х роках XVIII ст., після зруйнування Підпільненської Січі, на місці багатьох козацьких зимівників були засновані державні слободи або ж ці слободи були утворені шляхом об'єднання зимівників певної місцевості в одне ціле. В останньому випадку планувалось "рассеяных зимовниками запорожцев, как они бессемейно поселения имеют все в изобретенных выгодных для себя местах, свесть по несколько в самые удобнейшие и по дороге местоположения для заведение деревень" [2, 127].

Восени 1776 р. Азовський губернатор В.О.Чертков здійснив огляд старовинних запорозьких маєтностей, земель та урочищ. Метою цього об'їзду було заснування державних слобід і, відповідно, ліквідація козацьких зимівників, в подальшому існуванні яких уряд вбачав потенційну загрозу виникнення бунтів. Місця для слобод